SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK V. ČÍSLO 4.

Belo Letz:

MNOŽNÝ GENITÍV CUDZÍCH SLOV.

Skúmanie cudzích mien v našej reči patrí nepochybne k tým úlohám, ktoré ešte dlho budú problematické. Pravda, nemôže sa tvrdiť, že by sa v tomto smere nebolo prejavilo dosť snahy vradiť cudzie slová do stavby nášho jazyka a najsť vhodné pravidlá pre ich výslovnosť, písanie a skloňovanie, no narážalo sa tu na ťažkosti, ktoré sa nepodarilo uspokojivo prekonať pre rozličnosť mienok, vyplývajúcich z povahy otázky samej. Preto nebolo, tak sa zdá, ani dosť odvahy bez všakových bočných ohľadov radikálnejšie uplatniť stanovisko podľa ducha našej reči ani pri slovách zdomácnených, a tým menej pri menách polozdomácnených alebo naozaj ešte cudzích. Nie je chyba ani tak v doterajších návrhoch alebo zásadách, lebo takmer všetky sa stavajú za vhodnú asimiláciu cudzieho slova v domácom prostredí, ale v ich detailnom spracovaní, pri ktorom natoľko sa zabúda na vyslovený princíp, že množstvo kompromisov a ústupkov robí z cudzích mien nedôslednú kategoriu. Až v poslednom čase privodilo ich štúdium obrat k istej dôslednosti a uvažuje sa vhodne o ich potrebnosti, o ich písaní a najmä skloňovaní.

Dôležitosť nového pohľadu na cudzie mená v národných jazykoch nezisťuje sa teraz iba u nás a je výsledkom takého silného ich prenikania, že treba opraviť v istej časti puristami hlásané tvrdenie, podľa ktorého cudzie slová majú iba funkciu výpomocní. Každá reč je nimi poprestýkaná, mnohé sú nevyhnuteľnou potrebou dorozumievacou a v synonymike pôvodného bohatstva slov nieto pre ne náhrady (radio, telefon, auto ap.). Keďže tieto slová veľmi pribúdajú a chytro sa udomáčňujú i v slovenčine, pri posudzovaní cudzích slov treba ustavične väčšmi dbať na zreteľ proti-

etymologický, t. j. nevšímať si ich pôvodu a hlásať, že pri ich užívaní musíme sa, kde to len ide, spravovať pravidlami domáceho systému jazykového.

Tieto poznatky, pravda, trochu ináč pochopené alebo vyslovené, možno zreteľne stopovať vo vývine nášho jazyka. A tak v širšom rámci, ako je predmet tejto úvahy, v skloňovaní cudzích slov, už v prvých gramatikách sú pokusy vystačiť s domácimi paradigmami, pričom základnými kritériami boly aj tu rod a zakončenie slova. No zreteľ na kmeňoslovnú stránku slova v pôvodnom jazyku, snaha zachovať jeho rod a niekedy aj neobvyklá koncovka spôsobily, že i teraz je ešte niekoľko osobitných vzorov, hoci sa ich počet zmenšuje. Ale aj pri menách, čo sa ohýbajú podľa našich paradigiem, vidno ešte dosť neriešených alebo neuspokojivo ustálených zjavov, a k nim treba zaradiť aj problém množného genitívu cudzích slov vzoru ryba a mesto.

Keďže tu ide o dva vzory, ktorých genitív množného čísla je ten istý a tvorí sa predĺžením kmeňovej samohlásky (*ryba-rýb, žena-žien; mesto-miest*), očakávalo by sa, že k nim patriace cudzie slová budú mať tento pád podľa svojich paradigiem. No nie je tak. Aspoň nie úplne a v tom je jadro problému. Damborský hovorí (str. 196): „V cudzích slovách ženského a stredného rodu v množ. genitíve posledná slabika sa zpravidla nedĺži, len niekedy podľa zaužívanej výslovnosti."

Keďže i Pravidlá (str. 54) obsahujú túto mienku, hoci nie výslovne, zdalo by sa, že je správna, a tak iba „niekedy" je dlhý posledný vokál množného genitívu v menách zdomácnených, ktoré sa priklonily k pôvodným slovám. Ale po prezretí materiálu ukáže sa celý tento problém v inom svetle, a to v takmer opačnom, lebo dokladov s dlhou koncovou slabikou je veľa. Sú trojakého typu: 1. slovo má dlhú kvantitu už v nominatíve a v genitíve plurálu si ju uchováva, 2. meno predlžuje koncovú slabiku v genitíve a 3. v spoluhláskovej skupine tejto slabiky je vkladná hláska.

1. Slová tohto druhu neskracujú v množnom genitíve slabiku, na ktorú doznievajú, a shodujú sa s tejto stránky s domácimi menami (*chvála-chvál, viera-vier, dcéra-dcér* ap.). Ak sa poníma táto okolnosť pasívne, možno z nej vyvodiť poučku, že stavba nášho jazyka nie je proti záchove tejto kvantity, keďže sa s ňou shodujú i domáce slová. No veľké množstvo týchto dokladov, či už ide o asimilované slovo alebo nezdomácnené, ďalej dokazuje, že v cu-

dzích menách nevytvára sa v množnom genitíve dlhá kvantita; nie je teda chyba, ak prenikne i do slov s krátkou slabikou, a má aktívnu silu, lebo uplatňuje takto pravidlo, čo vyviera zo štruktúry reči samej.

Doklady tejto skupiny vyznievajú na tieto dlhé samohlásky:

-é-: aféra-afér*, anténa-antén, antitéza-antitéz, apatéka-apaték, aréna-arén, Atény-Atén, bariéra-bariér, bibliotéka-biblioték, Brémy-Brém, diecéza-diecéz, diéta-diét, doména-domén, éra-ér, hemisféra-hemisfér, hypotéka-hypoték, hypotéza-hypotéz, chiméra-chimér, karanténa-karantén, kariéra-kariér, kométa-komét, migréna-migrén, pinakotéka-pinakoték, plénum-plén, polonéza-polonéz, premiéra-premiér, protéza-protéz, scéna-scén; sérum-sér, sféra-sfér, schéma-schém, siréna-sirén, syntéza-syntéz, téma-tém.

-í-: alternatíva-alternatív, angína-angín, defenzíva-defenzív, devíza-devíz, direktíva-direktív, disciplína-disciplín, doktrína-doktrín, exekutíva-exekutív, georgína-georgín, iniciatíva-iniciatív, invektíva-invektív, kabína-kabín, kantína-kantín, klíma-klím, kurzíva-kurzív, latrína-latrín, legislatíva-legislatív, lokomotíva-lokomotív, mandolína-mandolín, mína-mín, pagína-pagín, perspektíva-perspektív, prerogatíva-prerogatív, príma-prím, recidíva-recidív, remíza-remíz, repríza-repríz, serpentína-serpentín, substantívum-substantív, tamburína-tamburín, turbína-turbín, vitrína-vitrín; analýza-analýz, lýra-lýr.

-á-: arkáda-arkád, armáda-armád, barikáda-barikád, blokáda-blokád, brigáda-brigád, centrála-centrál, cikáda-cikád, dáma-dám, dekáda-dekád, diagonála-diagonál, dráma-drám, estráda-estrád, extáza-extáz, fáma-fám, fanfára-fanfár, fáza-fáz, fontána-fontán, fráza-fráz, intráda-intrád, kantáta-kantát, karavána-karaván, katedrála-katedrál, labiála-labiál, limonáda-limonád, oáza-oáz, oktáva-oktáv, panoráma-panorám, paráda-parád, parafráza-parafráz, rošáda-rošád, sága-ság, serenáda-serenád, sonáta-sonát, spirála-spirál, škála-škál, tiráda-tirád, váza-váz.

-ó-: aróma-aróm; celulóza-celulóz, diagnóza-diagnóz, dóza-dóz, fazóna-fazón, flóra-flór, gnóma-gnóm, hypnóza-hypnóz, kvóta-kvót, matróna-matrón, póza-póz, próba-prób, prognóza-prognóz, próza-próz, psychóza-psychóz, rigorózum-rigoróz, róba-rób, sezóna-

* Cudzie slová sú bez zmeny zo slovníka Pravidiel slovenského pravopisu.

sezón, skleróza-skleróz, sóda-sód, škrofulóza-škrofulóz, štóla-štól, trikolóra-trikolór, tuberkulóza-tuberkulóz.

-ú-: apretúra-apretúr, blúza-blúz, bordúra-bordúr, bravúra-bravúr, brošúra-brošúr, cenzúra-cenzúr, cezúra-cezúr, docentúra-docentúr, dresúra-dresúr, faktúra-faktúr, fraktúra-fraktúr, fúra-fúr, garnitúra-garnitúr, glazúra-glazúr, karikatúra-karikatúr, klauzúra-klauzúr, klaviatúra-klaviatúr, konjektúra-konjektúr, konjunktúra-konjunktúr, kontúra-kontúr, korektúra-korektúr, kreatúra-kreatúr, kultúra-kultúr, kúra-kúr, lagúna-lagún, lektúra-lektúr, literatúra-literatúr, Medúza-Medúz, menzúra-menzúr, miniatúra-miniatúr, minúta-minút, nomenklatúra-nomenklatúr, partitúra-partitúr, pozitúra-pozitúr, primogenitúra-primogenitúr, procedúra-procedúr, reparatúra-reparatúr, signatúra-signatúr, sinekúra-sinekúr, skulptúra-skulptúr, struktúra-struktúr, Syrakúzy-Syrakúz, šnúra-šnúr, temperatúra-temperatúr, tinktúra-tinktúr, tortúra-tortúr, tribúna-tribún.

2. Pri cudzích menách s krátkou slabikou doterajší úzus už nie je taký jednotný. Hoci odzrkadľuje tendenciu v prospech predlžovania, jednako niektoré hlásky menia svoju kvantitu v množnom genitíve iba výnimočne (*-o-*), alebo zriedka (*-e-*), pokým zasa naopak vždy je dlhé, zdá sa, *-i-*, a kde len možno, dlhá býva i hláska *-á-*. Pri dokladoch tejto skupiny, ktorých vokál sa vždy nepredlžuje, dôležitú úlohu hrá nepochybne aj okolnosť, či je slovo zaužívané alebo nezdomácnené. No pri zisťovaní tohto problému sú dosť veľké ťažkosti, jednak preto, že sa nemožno s istotou vysloviť, kde je hranica medzi zdomácnenými a naozaj ešte cudzími slovami, a jednak preto, že množný genitív mien býva v jazykových príručkách iba zriedka, iba vtedy, ak sa výslovne chce upozorniť na nepravidelnosť.

Prehľad týchto mien podľa samohlások koncovej slabiky je tento:

-i->-í-. Predlžuje sa vždy, pravda, niektoré slová prichodia v množnom genitíve pomerne zriedka: abnormalita-abnormalít, aeronautika-aeronautík, afinita-afinít, aktualita-aktualít, avizo-avíz, botanika-botaník, dogmatika-dogmatík, duplika-duplík, egida-egíd, elita-elít, encyklika-encyklík, enklitika-enklitík, estetika-estetík, eventualita-eventualít, fabrika-fabrík, fonetika-fonetík, formalita-formalít, homiletika-homiletík, imunita-imunít, individualita-individualít, intenzita-intenzít, intimita-intimít, keramika-keramík.

klinika-klinik, kvalita-kvalit, kvantita-kvantit, minorita-minorit, modalita-modalit, muzika-muzik, neutralita-neutralit, panychida-panychid, parita-parit, perverzita-perverzit, pneumatika-pneumatik, pyramida-pyramid, realita-realit, replika-replik, republika-republik, rubrika-rubrik, satira-satir, septima-septim, trafika-trafik, tunika-tunik, vizita-vizit ap.

-a->-á-. Hoci tu badať isté kolísanie, dáva sa prednosť domácemu tvoreniu genitívu: balada-balád, cigara-cigár, citara-citár, debata-debát, etapa-etáp, fara-fár, grimasa-grimás, kanapa-kanáp, mapa-máp, reklama-reklám; menej prichodí -á- v slovách: dynamo-dynám, fregata-fregát, kabala-kabál, kloaka-kloák, regata-regát ap.

-e->-é-. Kmeňová hláska sa nedĺži, na príklad v slovách: asyndeton-asyndet, briketa-briket, epoleta-epolet, finesa-fines, kontesa-kontes, lafeta-lafet, lanceta-lancet, noblesa-nobles, paralela-paralel, silueta-siluet ap.

Dlhá je slabika množného genitívu, na pr. v slovách: adresa-adries, litera-litier, novela-noviel, ofera-ofier, opera-opier; kolísanie: anketa-ankét, plaketa-plakét, planeta-planét, tapeta-tapét ap.

-u->-ú-. Dĺženie býva v týchto zaužívaných menách: ceruza-cerúz, fertucha-fertúch, figura-figúr, guma-gúm, koruna-korún, valuta-valút ap. Nominatívna kvantita je i v množnom genitíve v cudzích slovách: bula-bul, kajuta-kajut, molekula-molekul (i molekúl), pauza-pauz ap.

-o->-ó-(-ô-). Predĺženie iba výnimočné v slovách: komora-komôr, piškota-piškót (i piškot); ináč *o* sa obyčajne nemení: anekdota-anekdot, apostrofa-apostrof, apoteoza-apoteoz, aureola-aureol, axioma-axiom, busola-busol, epištola-epištol, epizoda-epizod, epocha-epoch, garderoba-garderob, gloriola-gloriol, hyperbola-hyperbol, kapitola-kapitol, metafora-metafor, moto-mot, perioda-period, synagoga-synagog, synoda-synod ap.

3. Ďalším dôkazom asimilácie cudzích slov k domácemu genitívu je vkladanie hlások do spoluhláskovej skupiny kmeňa. Ak totiž podoba mena vyznieva najmä na skupinu *r* + *spoluhláska*, vkladá sa do nej obyčajne dvojhláska *-ie-*, čím vzniká značná odchýlka od tvaru nominatívneho. Ide tu o rozdiel naisto väčší ako je predĺženie hociktorej samohlásky v kmeni cudzieho mena: cifra-cifier, cverna-cverien, farba-farieb, firma-firiem, ikra-ikier, karta-kariet (i karát), neutrum-neutier, norma-noriem, spektrum-spek-

tier, torta-toriet, uniforma-uniforiem (aj uniform), paradigma-paradigiem ap.

Pravda, v iných skupinách, hoci ťažko vysloviteľných, vkladné *-ie-* neprichodí, a proti očakávaniu sú smernice nepredlžovať koreňovú hlásku, a to ani v slovách zdomácnených. (Porov. Pravidlá, str. 93.)

Táto snaha nesúhlasí vždy so živou výslovnosťou, a preto sa stretáme i s dlhou kvantitou: banka-bánk, lampa-lámp, bašta-bášt; ba dokonca: bomba-bômb, pumpa-púmp, legenda-legiend, sekunda-sekúnd ap.

Na druhej strane treba uznať, že sem patriace cudzie slová sa veľmi pomaly udomácňujú najmä vo výslovnosti, keďže ich spoluhlásková skupina nemáva opory v našom konsonantickom systéme. Preto býva často i genitív s krátkym vokálom: agenda-agend, delta-delt, dividenda-divídend, kohorta-kohort, menza-menz, petarda-petard, oferta-ofert, puberta-pubert, tangenta-tangent ap.

Z tohto náčrtu terajšieho stavu množného genitívu prevzatých mien vidno, že v troch hlavných typoch jeho tvorenia dĺžka je absolútne v slovách, čo ju majú už v nominatíve; zmene kvantity podliehajú i ostatné obidva typy: krátky vokál sa zdĺži a do skupiny spoluhláskovej sa vkladá hláska, no v druhom type je menej a v treťom zasa viacej nepozmenených dokladov. Ďalším porovnávaním materiálu ako celku vysvitá, že predlžovanie v tomto prípade nie je zriedkavé, ako sa tvrdieva, ale predstavuje väčšinu v systéme tohto tvorenia i pri cudzích menách, a to najmä zdomácnených, pokým u ostatných v shode s mierou ich zaužívania badať tendenciu priklonif aj ich množný genitív k spôsobu domácemu.

Po tomto opise terajšieho úzu, ktorý treba charakterizovať ako neustálený, hoci ustavične sa zosilňuje rozmach slovenskej podoby genitívu v cudzích slovách, vynoruje sa otázka, či by sa v dneskajšom stave mohol riešiť nejakým pravidlom tento problém, a to pochopiteľne iba na škodu dokladov s nezmenenou alebo presnejšie s krátkou kvantitou. Ako pri toľkých ešte nezavŕšených zjavoch, aj tu musí vyznievať odpoveď proti násilnému zasahovaniu a v prospech nerušenej kontinuity jazykového vývinu. Veď i keď je po preskúmaní materiálu zjavné, že predĺžený vokál genitívu v cudzích slovách je základňou, ktorá sa nebude obchádzať, ale bude sa na ňu nadväzovať, jednako nemožno naoktrojovať túto

zmenu kvantity novoprevzatým substantívam, ktoré pre svoju nezaužívanosť sa zreteľne odrážajú od domáceho slovníka, alebo svojou podobou nevyhovujú ani štruktúre našej reči.

No naopak zreteľ na nehatený vývin nášho skloňovania a špeciálne na flexiu našich podstatných mien pýta, aby sa uvedená tendencia nezaznávala a aby medzi teoretickým poučením o množnom genitíve cudzích mien a medzi skutočnosťou nebol taký veľký rozdiel v neprospech tohto vyrovnávacieho procesu. Platí tento poznatok nielen pre tento problém sám, ale i pre všetky ostatné, čo súvisia s dosiaľ neriešenými zjavmi, na pr. výslovnosti, písania a skloňovania cudzích slov; ich asimilácia k domácemu fondu slovnému so všetkých stránok má sa spravovať skôr kritériami, čo vyvierajú z našej reči, ako čiro ohľadom na jazyky, z ktorých sme ich prejali.

Jozef Pikula:

SLOVENSKÉ NÁZVY RASTLÍN.

Dr. Gustáv Reuss v svojej Květne Slovenska (vydanej r. 1853 v Banskej Štiavnici) vraví, že čo sa týka mien, bol mu vzorom dr. Presl, no vo všetkom ho nasledovať nemohol, lebo veľa Preslových mien znelo neslovensky a dosť bolo aj nešťastne utvorených. Preto volil radšej na mnohých miestach prostonárodné slovenské, ba inde vraj musel sa uchýliť k poľským, prípadne k ruským názvom, aby to lepšie vyhovovalo slovenskému jazyku.

A to isté treba nám i dnes povedať: Vzorom nám bude nomenklatúra česká ako najbližšia, nakoľko, pravda, zodpovie nášmu jazyku v tých prípadoch, kde nemáme dobrého slovenského názvu. Naopak, veru, škoda by bolo nenaším menom nazvať takú rastlinku, pre ktorú náš ľud utvoril krajšie, priliehavejšie, nám milšie meno. — Mrzí ma tak, ako isteže všetkých slovenských profesorov a učiteľov, doterajšia nejednotnosť a nepresnosť slovenského názvoslovia rastlinného. Preto som si umienil, že v prázdninách musím nájsť niekoľko pekných slovenských rastlinných názvov medzi naším ľudom, ktorý bol vždy dobrým pozorovateľom a milovníkom prírody. Išlo mi predovšetkým o názvy tých rastlín, ktoré nemožno prevziať pre spomenutú príčinu z českej nomenklatúry a z ktorých mnohé sú ešte dosť málo známe. Chodil som po Turci, Orave, Trenčianskej a Zvolenskej. A, veru, treba mi povedať, že nie celkom

nadaromnicu. Najde sa u nás ešte veľa starších ľudí (najmä žien), ktoré rastliny obstojne, ba až dobre poznajú.

V celom Turci aj Nitrianskej Teucrium chamaedris (česky ožanka) volajú *hrdobarka*. Pozná ju každé dieťa. Na Pohroní ju volajú *zuzka*. Ale toto meno je už menej známe. — Alchemillu volajú v Orave veľmi priliehavým menom *tapkaňa* (česky sa volá kontryhel). Kto pozná túto rastlinu, musí sa začudovať nad presným pomenovaním slovenským. — Batrachium (česky lakušník) menujú *močiarka*. — Vo Zvolenskej i v Turci, a nazdávam sa, že aj inde, nazývajú trávu Nardus (česky smilka) *psica*. Toto meno rúče označuje naničhodnosť tejto trávy a má ho už aj Reuss v K. Sl. — Carlinu zovú v Turci i vo Zvolenskej *ôsťa* (česky pupava). — V celej Zvolenskej, v Turci, Orave a Trenčianskej Polygonum volajú *horčina*. Nikde som nepočul mena „stavokrv", ktoré spomína riad. Novacký a ktoré má aj Reuss v svojej K. Sl. Mne sa zdá názov horčina lepším, pretože je pospolite známy. Dr. Martinka tvrdí, že náš ľud nepomenúva rastliny podľa chuti, nuž a žerucha by mala potom podľa čoho meno, ak nie podľa chuti. Polygonaceae by boly potom *horčinovité*. — V Sklabini a na jej okolí v Turci, ba i v hornom Turci zovú Geranium (česky kakost, v slovenčine nemožné meno) *muškát*. Slovenský názov Gerania hľadám už roky, no všade mi ho len muškátom nazvali. Preto, ak by dakto nemal lepšieho názvu, bol by som za to, pomenovať celú rodinu Geraniaceae — *muškátovité* a rod Geranium — *muškát*. Geranium pheum (česky kakost hnědočervený) menujú na Pohroní *muškát cigánka* alebo krátko *cigánka*. Rod Pelargonium by sme potom volali *pelargonia* alebo hádam *obločný muškát*. V Turci počuť len pelargonia, dakde i „perlagonia".

Rastlinu Orchis menujú vo Zvolenskej i v Turci len *kukučkou*. Tu by bolo na mieste, kebyže sa v slovenskom názvosloví zaviedlo meno *orchidea*, ktoré je už dosť známe aj medzi ľudom a ktoré užívajú aj takmer všetci naši prední spisovatelia. Rodina Orchideaceae by sa zvala *orchideovité*. Veď kde môžeme ponechať známe internacionálne meno, škoda by bolo tam zavádzať dakedy nepriliehavé domáce meno, alebo vymyslené nové slovo.

Ranunculus ľud v Turci volá *blyšteľ*. Ranunculus ficaria — *blyskáč*, všetko pekné mená, ktorým isteže dáme prednosť pred „pryskyřníkom", „pľuzgiernikom" a hádam i „iskernikom". Potom rodina Ranunculaceae volala by sa *blyštekovité*. No ani iskerní-

kovité je nie najhoršie. — Aconitum (česky omej) zovú naši bačovia pekne *omedou*. Zdá sa mi, že by sme tomuto menu mali dať tiež prednosť pred „prilbicou" alebo „omichom". — Rod anemone by som navrhoval nazvať *anemonkou*, lebo už aj na dedinách (nielen v meste!) poznajú čínske a japonské anemonky, ale nikde nepoznajú na strednom Slovensku mena „sasanka". — Hypericum (česky třezalka) zovie náš ľud *ľubovníkom* a pozná ho každé dievča. Rozumie sa, že si ho budeme tak volať, a nie inak. — Linaria (česky lnice) známa je nášmu ľudu ako *pyštok*. Tak ju poznajú vo Zvolenskej, v Turci, v Nitrianskej a azda aj inde na Slovensku.

Veronicu poznajú na Pohroní ako *veroniku*, nuž tu by bolo tiež škoda zavádzať u nás neznáme české meno „rozrazil". Iba Veronica chamaedrys sa volá *žabie očko*. Toto meno je, pravda, pekné, ale nebol by som za to zaviesť ho. Dostačí, keď sa pripomenie, že náš ľud túto peknú rastlinku aj tak volá. — Verbascum po slovensky bude *volov chvost*, lebo tak zovú túto rastlinu po celom Slovensku, no nikde som nepočul názov „divizna". — Rhinanthus (česky kokrhel) volajme *ráče štrkáčom*. Na dedine každý ho pozná, veď podľa jeho štrkania usudzujú dedinčania o zrelosti trávy. — Primulu volajme *kaškou*, lebo tento názov u nášho ľudu je známejší ako *prvosienka*, hoci ani toto je nie plané meno.

Annagallis (česky drchnička) poznajú v Turci ako *iskričku*, tiež priliehavé, pekné mienko. — Cyclamen volajme len *cyklamenom*, tak je to už aj na dedinách v Turci. — Ampelopsis bude u nás po slovensky *divé hrozno*. — Aristolochia (česky podražec) známa je na Slovensku ako *vlčie jablko*. Toto meno má i Kmeť. Nebolo by hádam zle, keby sme Aristolochiu volali vlčím jablkom, veď toto meno tú rastlinu dobre charakterizuje.

Nicotiana má byť, veru, po slovensky *dohán* a nie tabak, ako sa to zavádza v niektorých učebniciach. Slovo dohán je tureckého pôvodu, a ono nám naznačuje to, zkade sa dostal dohán na Slovensko. Slovom, v tomto názve je kus historie. Slovo *tabak* je španielske a do Čiech dostalo sa zo západu. A napokon u nás sa tabak len šňupe, ale fajčili sme a fajčiť budeme len dohán.

Chelidonium je rastlina známa každej dedinčianke a volá sa *krvavník*. I tu by, veru, škoda bolo zavádzať dáky „lastovičník", keď nik o ňom nič nevie, veď bradovice sa odstraňujú krvavníkom. Naproti tomu Sanguisorba officinalis sa volá *krvavec*, ale

Sanguisorbu minor už náš ľud v celej Zvolenskej zovie *meridzou*, a dáva ju statku vtedy, keď nemôže *meridzať* (prežúvať).

Prunus Padus (česky střemcha) známa je ľudu na strednom Slovensku len a len ako *trpča*, *trpčie* alebo *trpka*, no nikde, nakoľko mi je známe, ako čremcha.* Preto zaveďme si radšej názov *trpka*. — Cydoniu volajme rúče *dulou*, ako to už povedali v predošlom čísle Slovenskej reči, a nie „gdulou". — Epilobium nazveme *vrbicou*, a nie „vrbovkou". Dakde Epilobium zovú aj kyprinou, ale to je omyl, *kyprina* je Lythrum salicaria, ktorá sa farbou podobá vrbici úzkolistej. — Portulacu menujme len *portulakou*, veď tak ju poznajú mestá i dediny, kde ju majú v záhradkách.

Ribes grossularia volá sa na našich dedinách *polka*, isteže veľmi dobré meno pre odborné názvoslovie. A rodina Grossulariaceae bude sa volať *polkovité*. — Chrysanthemum leucanthemum budeme volať *králikom*, veď toto je naše prostonárodné meno tohto krásneho kvietka. Chrysanthemum parthenium (česky řimbaba) zovú v hornej Nitrianskej i v Turci *majrungou*. Rod Chrysanthemum môže sa smelo nazvať *chryzantema*, veď toto meno pozná dnes už každé dedinské dievčatko.

Callendula (česky měsíček) známa je u nás na Slovensku ako *nechtík*. Rozumie sa, že si ju aj tak nazveme, a nie inak. — Leontopodium budeme volať *plesnivcom*, je to srozumiteľnejšie ako „protěž". — Achilleu (česky řebříček) pozná ľud ako *myší* alebo *mačí chvostík*. Hociktoré meno si môžeme zaviesť, len nie „rebríček", lebo toto meno je na dedinách naskrze neznáme. — Convolvulus arvensis volajme *pupencom*, tak ho poznajú na Pohroní aj v Turci, a tak ho spomína i pesnička: Hore humny, dolu humny pupenec, pupenec . . . — Sonchus náš ľud zovie *štrbák*, a pozná ho každý, veď ho sbierajú pre husi. — Stellaria je známa na našich dedinách ako *črevo*, či už je to vo Zvolenskej, či v Turčianskej a či v Trenčianskej.

Musím ešte raz pripomenúť, že mi neišlo tu o mená také, čo sa rozumejú samy sebou, ako *túžobník*, *černica* (Rubus), *skoruša* (Sorbus aucuparia) (a nie „jarabina", hoci toto meno majú aj Rusi rjabina a Poliaci jarzębina, no Slovák vraví v Turci skoruša, vo Zvolenskej skoruch, alebo koruch, v Nitrianskej a Orave oskeruša, alebo oskoruša), *brekyňa* (Sorbus torminalis). *zádušník* (Glecho-

* I Gorali v Mútnom a Veselom v hornej Orave majú názov čerpka a nie czeremcha ako susedni Poliaci.

ma), *siripútka* (Viburnum lantana), *timotejka* (Phleum), *smohla* (Anchusa), *čučoriedka* (Vaccinium myrtillus), *hladomor* (Draba), *hrachor* (Lathyrus), *ladník* (Vicia), *klinček* (Dianthus), len nikdy nie „karafiát", *chabza* (Sambucus ebulus), *paštrnák* (Pastinaca), *prhľava* čiže *žihľava* (Urtica), *zimzeleň* (Vinca), *slez* (Malva), *sirôtka* (Viola tricolor), *žerucha* (Cardamine), *bodliak* (Carduus), *pichliač* (Cirsium), *nevädza* čiže *sinokvet* (Centaurea), veď tieto už ani inakšie volať nemôžeme.

*

Išlo by mi ešte o názvy slovenské (ale dobré) týchto rastlín: Polygala (český vítod), Potentilla (česky mochna), Anthemis (česky rmen, pryšec (Euphorbia), ktorý miestami volajú psie *mlieko*, Calluna (česky vřes), ktorý vo Zvolenskej zovú *šedivníkom*, pod Tatrami *erikou*, Geranium (česky kakost), Potamogeton (česky rdest, rastie vo vode), Gallium (česky svízel), a o názvy tráv. Ak by dakto vedel pekné slovenské mená pre tieto, alebo i pre iné rastliny, prosili by sme ho, keby nám to oznámil. Len treba udať aj miesto, kde tak patričnú rastlinku zovú, a zistiť rozsiahlosť kraja, v ktorom ju pod tým menom poznajú, a pomôžeme aspoň troška slovenskému rastlinnému názvosloviu. Veď názvoslovie, ako aj literárna reč, má sa opierať, nakoľko len možno, o ľudové prvky.

Samo Czambel:

MAĎARSKÝ VPLYV NA SLOVENČINU.

Jozef Škultéty, vypočitujúc „cudzie slová v slovenčine" v Slovenských pohľadoch z r. 1902, zavadil aj o maďarské slová, ktoré sa dostaly do slovenčiny. Rozumie sa, že jeho rozprava, písaná pre zábavno-poučný časopis, nevyčerpáva celú látku. Na str. 756 napísal: „Do bližšieho susedstva s nami Slovákmi Maďari dostali sa už v druhej polovici 13. stoletia, po tatárskom plene. Po svojom príchode osadili sa hlavne za Dunajom, od sídel našich

Poznámky redakcie. — Keďže po Czamblovi nikto u nás podrobnejšie nepísal o maďarskom vplyve na slovenčinu, uverejňujeme v skrátenej forme Czamblovu úvahu o tejto veci z jeho diela Slováci a ich reč, str. 120—141. Samo Czambel, milovník čistoty jazykovej, pri frazeologickom vplyve maďarskom uvádza pôvodné slovenské výrazy, istotne len preto, že chcel, aby cudzoty vymizly zo slovenčiny.

slovenských predkov, nakoľko tieto neprechodily až na pravý breh veľrieky, odlúčeno; potom zas od Matry, vlastne od Boršodskej stolice až po nitriansky náš starobylý Sobor, pozdĺž celého územia, na ktorom Slováci boli by sa mohli stýkať s Maďarmi, roztiahli sa Polovci-Kumáni, ako poznať podnes z jazyka týchto pomaďarčených slovenských susedov, i z mena (Palócok). Tým vysvetlí sa, prečo z prvých storočí prebývania Maďarov nad stredným Dunajom v ich jazyku jest len málo slovenských slov (väčšina starších slov. elementov v maďarčine, ako ukazujú ich zvukové vlastnosti, sú z juhoslovanských rečí) a v slovenčine strednej i dnes obďalečnej od maďarsko-slovenskej rečovej hranice, vôbec len málo slov maďarských."

Po tomto úvode udáva, že sú v slovenčine rozšírené tieto maďarské slová: *banovať, bantovať, bačkory, batoh, belčov, beťah, beťár, bosorka, čara (čarovať), čižma, lápsik, čiriš, dohán, gazda, hajdúch, hajnal, chýr, jarok, kocka, koč, koňť, kynožiť, laba, meravý, oldomáš, papuča, rováš, sára* (aj *pipasár*), *šarkan, šiator.* A dokladá: To sú asi slová na celom slovenskom území rozšírené. V strednej slovenčine vôbec nebude ich oveľa viac. V Turci na pr. nepočuť ani *kynožiť* (rozširuje sa vari len literatúrou) a o *hajnale* tu tiež nič nevedia.*

Ďalej píše: „Menej rozšírené, menej užívané sú u Slovákov: *bajúzy, bakanče, bičak, čardáš* (tanec), *čiga, dengľavý, fokoš, fogaš, fiok* (fiók, Schublade), *gunár* (v maďarčine slovo nem. pôvodu), *hyntov, chasen* (haszon), *kelčík.* Tento soznam dal by sa rozmnožiť z krajov slovenských, blízkych maďarskej reči; ale slová, ktoré by tak pribudly, vo veľkej svojej väčšine nijako neprislúchajú k slovenskému jazyku. Nimi nemení sa to svedectvo jazykové, že Slováci dlhé veky žili hodne odlúčeno od Maďarov."

Z uvedených miest vidieť, že sa Škultéty prísne drží toho, čo sa v slovenskej literatúre dosiaľ zachováva. *Aj podľa neho Slováci dlhé veky žili hodne odlúčeno od Maďarov.* Dobre. Nech sa náhľady tríbia. Ale nijako nemôžem súhlasiť s tým, aby sme slová

* Slovanský pôvod slova *kynožiť* pokúsil sa dokázať G. Iljinskij v Sborniku Matice slovenskej II, 99. — Slovo *kocka* nemusí byť maďarizmom v slovenčine. Je síce pravda, že etymologický tvar by bol „kostka", no tak sa zdá, že v istých prípadoch spoluhlásková skupina *st* pred *k* zmenila sa v slovenčine na *c*. S touto zmenou sa stretáme nielen v slove *kocka*, ale aj v slove *kycka*, čo je zdrobnelé slovo ku *kyst* (porov. Kálal, Slovenský slovník, str. 292, kde uvádza tvary: kysťka, kyska, kycka). *Red.*

a vplyvy maďarské (nemecké atď.) podľa toho triedili, či sa ony zistiť dajú u všetkých Slovákov, alebo u ich väčšej, menšej a najmenšej čiastky ...

Či sú tí nie Slováci, ktorí „vravia", „hutoria", „hútajú", „mluvia", „rečňujú", „triznia" (v dolnej Orave), „vyprávajú", „rozprávajú", „hvaria"? Ak sú len ti Slováci, ktorí „hovoria", tak ostane málo Slovákov. Slováci v niektorých stranách povedia: voľakto a voľakde, inde: dakto a dakde, a zas inde: niekto a niekde (na západe). Jedni Slováci povedia: veľa vojska, druhí: moc vojska, tretí: sila vojska, štvrtí: mnoho vojska atď. Či nezahrnujeme všetkých tých Slovákov jedným pojmom „Slováka"? Čo *žije* alebo *žilo* na jazyku Slovákov, to všetko patrí do rečových zásob slovenského národa a *to všetko má rovnaké právo, aby sme si ho všímali pri zisťovaní svojich dejín a pri zisťovaní historických otázok vôbec.*

Z materiálu, ktorý som dosiaľ sobral na objasnenie maďarského vplyvu, podávam tu asi desiatu čiastku, bez výberu, tak ako sa mi dostal do hrsti. Rozumie sa, že tu nezopakúvam slová, ktoré som už uviedol vyššie z rozpravy Jozefa Škultétyho. Predovšetkým uvádzam tieto slová:

babrať z maď. babrál, bibrél, čo zo slovenského paprať, prplť; *bachráčik* (hrniec) z maď. bogrács, čo zo srb. bakrač = kupferkessel; *bár* z maď. bár (báraký, bárskde = hocijaký, hocikde); *barnavý* z maď. barna; *báťa, báči* (poslovenčené *báčik*) z maď. bátya, bácsi; *balek* z maď. balek; *bekeč* z maď. bekecs; *biale* z maď. bél; *bialoše* z maď. béles; *biľag, biľagovať* z maď. bélyeg, bélyegez, čo zo slovanského; *birka* z maď. birka; *biztatovať* z maď. biztat; *botoše* z maď. botos; *bujdoš* z maď. bujdosó; *bukréta* z maď. bukréta; *buktatovať* z maď. buktat; *bumbaj* z maď. bamba; *bunkov* z maď. bunkó; *budzogáň* z maď. buzogány.

cafrak, cafrang z maď. cafrang; *címer* z maď. címer; *coky, odcokať* z m. coki.

čačky z m. csecse, csecsebecse, *čačanýj*; *čákov* z m. csákó; *čapiť, čapnúť* z m. csap; *čarágať* z m. csárog-ni; *čatovať* z m. csatáz; *čavargovať* z m. csavarog-ni, *čík* z m. csík; *čiba*, týmto slovom sa vyháňa pes, z m. csiba; *čipčavý* z m. csip-ás; *čomov*, zvlášte dohánu, z m. csomó; *čudný* („tri krajiny jedly z divotvorného obrusu a pily z čudného pohára", a csudapohárból) z maď. csuda; *čurdžať* z maď. csurogni.

derelye, hostina na ukončenie priadkových večierkov, nazvaná po maďarskom múčnom jedle derelye; *darvaj* z mad. daru; *dilkoš*, nádavka zlému človeku, z mad. gyilkos; *dolmáň* z mad. dolomány; ženské meno v povestiach *Drndrlienka* z m. Tündér Ilonka; *dungnút* z mad. döng, megdöngöl; *dumbier* z mad. gyömbér.

fátel z mad. fátyol; *ficfiric, fifiriť* z mad. fity-firity; má pod *forgóvom* z mad. forgó; *fordító* z mad. fordító, výraz z dielne čižmárskej; *fujtáš* z m. fojtás.

garazda, garazdiť a *garazdovať* z mad. garázda, čo zo slovanského; *garád* z mad. garád; *gazember* z mad. gazember; *gate* z mad. gatya, čo zo slovanského; *galbavý* prešmyknutím z mad. balog = ľavoruký; *gandžovať* z mad. gáncsol-ni; *gerenda* (= hrada) z mad. gerenda, čo zo staroslovanského gręda; *gombička* z mad. gomb; *gundža* z mad. guncsa.

há, hát, át z mad. hát. Či si bol tam? Na takú otázku v Novohradskej i v Hontianskej často počuješ: há, hát, át = akože bol som! Počuť mad. *hát* aj v inom smysle: „musí to pravda byť, lebo *át* tu sú tieto halúzky z medenej hory; *hadnač* i *harnač, harmadz* z mad. hadnagy; *hajlok* z mad. hajlék; *hambár* z m. hambár; *hámy* z m. hám; *harmatanc* z m. három a tánc; *hamišný* z m. hamis.

inaš z mad. inas.

kantár z m. kantár; *kermeňovať* z m. kormányoz; *kinteš, ketýš* z mad. köntös, kötés; *kivetovať* z mad. megkövetni; *kišasoňka* z mad. kisasszony; *kedvešný* („prekedvešný") z m. kedves; *keltovať* z mad. költ-eni; *keveríš* z m. keverés; *kopov* z m. kopó; *kopčať, zakopčať* z mad. kapcsol; *kočiš* z mad. kocsis.

láda z mad. láda; *lampáš* z mad. lámpás; *lánchor* hnev, *lánchor držať* z mad. ránkort tartani; *lopnúť, lapnúť si* (lapni si sem) z mad. lap-ulj ide; *líbačkové* pero z mad. liba, líbácska; *ľašovať* (z prvotného *lešovať*) z mad. les-ni.

mámor z mad. mámor; *maslák* z mad. maszlag; *merťuch* z m. mérték; *mondóka* (posmešne) z mad. mondóka.

ôvod, vódor z mad. odor, *ordov* z mad. hordó.

pačmaga z mad. pacsmag; *palang* z mad. pallang; *paripa* z mad. paripa; *piga* z mad. pige; *povgár* z mad. dial. pógár.

rašma, v povestiach, z mad. rusnya; *remek* z mad. remek; *rís* z mad. rész; *runtovať, rozruntiť* z mad. rontani.

sajha z mad. szajha; *sanovať, osanovať sa* z mad. el-szánni magát; *sihoť* z mad. sziget; *surdík* z mad. szurdék:

šašina z maď. sás; *šarag* z maď. sereg; *šišak* z maď. sisak; *šor* z m. sor; *šujtáš* z maď. sujtás.

tarchavá (žena) z maď. terhes; *taraje* z maď. taraj; *tarkavý, tarkastý, Tarko* (časté meno psov) z maď. tarka; *tátoš* z maď. táltos; *trnác* z maď. tornác; *tok* z maď. tok.

unúvať, unovaný z maď. un-tat, un-almas.

váľov z maď. vályu; *vankúš* z maď. vánkoš.

Temer všetky tieto maďarské slová rozšírené sú u všetkých Slovákov.

Že slovenským učencom a spisovateľom nebily do očí tieto neodškriepiteľné dôkazy vplyvu maďarského v slovenčine, to netreba hneď vysvetľovať z národnej prepiatosti alebo z predpojatosti.

Je veľa slov v maďarčine, o ktorých sa vie, že sú slovanského pôvodu, ako na pr. *bélyeg, garád, nadrág, venyige, nyavalya, garázda, taňa, vidék* atď. Keď sa takéto slová z maďarčiny do slovenčiny dostaly, slovenskí učení pokladajú ich za slovenské, lebo u nás, po starej obyčaji, *ešte vždy nechceme robiť rozdiel medzi pojmami „slovanský" a „slovenský"*. To sa nedá schvaľovať so stanoviska vedy.

A zas máme i také maďarské slová v slovenčine, ktoré sa buď formou vôbec, buď aspoň kmeňom alebo príponou slovanskými byť zdajú: *vigan* (z maď. viganó), *úrek:* predať na úrek, z maď. örök; *ranec* z maď. ránc. Slovesá: krava *pojavila* mlieka. *kôň verdze,* dievča sa *zapŕlilo, vyvadloval* na brata, *ľašoval* na kľúčovú dierku sú bez odporu z maď.: *jó, jav-ít, vergődik, pirul, vall-ani, lesni.*

Je veľa aj takých slov maďarských, ktoré prešly do všetkých slovanských jazykov v Uhrách a ktoré sa týmto spôsobom dostaly do slovníkov: slovinského, chorvátskeho, srbského, rusínskeho. Také slová sú na pr.: *korman, ordov-ardov, inaš, hyntov-intov, valiv-valov, tok, pajtáš, mertik, palank-palanka* atď. Slovenskí spisovatelia aj takéto slová pokladajú za „slovanské", a tým hneď aj za „slovenské".

Skutočný stav iba za čas môžeme skrývať. Keď nie sami, odkryjú ho iní . . . Treba sa nám posilniť a popreziérať horké pilulky. Čo nám je z toho, keď sa neprestajne mámime a uspávame. To, čo majú *Slovania,* nie je *naše* . . . Poznajme svoju minulosť, takú holú, akú nám ju predstavujú historické údaje, a *poučme sa z nej.* Sta-

viteľ dáva kopať hlboké základy pre svoju budovu, pokiaľ len nedôjde tvrdiny, o ktorú sa bezpečne môže oprieť. Poznajme aj my fundamenty, na ktorých leží budova etnografického celku Slovákov a neokúňajme sa poznať slabú alebo chorejúcu konštrukciu svojej budovy...

Aby som sa vrátil k predmetu, ktorý som na chvíľu opustil, takto budem pokračovať v svojom líčení:

Natoľko sme pomaďarčení, že za čisto slovenské pokladáme aj slová, utvorené zo slovenského kmeňa maďarskou príponou *-oš, -áš*: hladoš, všindoš, škamroš, kartáš, velikáš atď. V Slovenských pohľadoch (1891, 437) napísal Kukučín: „veľmi zakorenená je nedôvera proti všetkým „kabátošom" (úvodzovky v pôvodine na dôkaz, že sa to slovo skutočne užíva). Nielen *kabátoš* je bežné, môžeš čítať aj *žoldoš* (Paul. Bes. III, 132), *vartáš* (Slov. pov. 271) atp. (Ak je predposledná slabika dlhá takého príponou *-áš* tvoreného maďarského slova, v strednej slovenčine sa skracuje táto predposledná slabika: *rováš, čardáš* atď.)

A my predsa myslíme, že na slovenčinu „nemal jazyk maďarský, vyjmúc snáď niektorých slov, nijakého vplyvu", že sa náš slovenský jazyk zachoval divnými súdbami „vo vzácnej v histórii celého človečenstva nebývalej sile a čistote"!

Ak nazreš do famílie, tam najdeš *apu* (z maď. *apa,* i poslovenčené *apo* ostáva len maďarským slovom). Ak má dvoch synov, starší hovorí o mladšom: môj *mladší brat* (= öcsém), mladší o staršom: môj *starší brat* (= bátyám). Ich sestra je *kišasoňka.* Otcovho brata menujú: *báči* alebo poslovenčené: *báčik,* otcovu sestru: *nénika.* Pokiaľ sú deti malé, chodia do *óvody,* keď vyrástly z nej, do *polgárky.*

Ak je *apa* zámožný, dá zapriahnuť do *koča* alebo do *hyntova,* a *kočiš* poháňa také kone, na ktoré volá: *Fako, Šárga, Pejo, Kešo, Virág* atď., atď. *Kočiš* vešia na kone: *kefefíky, kantáre, hámy.* Keď ich dá „podkovať", kováč ich *pokuje* (= megvasalja alebo megpatkolja), hľadiac, aby im neurazil *šárgy* (m. sarok = päta). Kone žerú z *váľova,* pijú z *putne* (= puttony alebo z *ročky* = rocska) atď., atď.

Kto nie z luxusu chráni svoje oči, ale aby videl, nech si ich otvorí: a tento zjav zistí všade, kde Slováci bývajú, a to vo všetkých záhyboch ľudského života.

Učení Slováci a Česi myslia, že je slovenská reč iba tam

veľmi pomaďarčená, kde Slováci bezprostredne s Maďarmi susedia. Pred niekoľko týždňami som bol vo Vrábľoch v Tekovskej stolici. Interesoval som sa o túto obec. Podľa predposledného popisu zistil v nej P. Balog maďarskú väčšinu: podľa nového popisu sú tam vo veľkej väčšine Slováci. Obec je na slovensko-maďarskej etnografickej hranici, má úrady, maďarské školy... Od tamojšieho nadslúžneho viem, že je posledný popis obyvateľstva, ktorý sa previedol pod jeho dozorom, spravodlivý a že z rozdielu, aký sa javí medzi výsledkami predposledného a posledného popisu, nesmieme zavierať na nijakú zmenu skutočných pomerov. V tejto obci vypočul som niekoľko starších a niekoľko mladších osôb, takých, ktorí už vyšli z maďarských škôl a ktorých mi — na prosbu — obecný notár vyznačil za médium, aby som na nich preskúmal, aký bezprostredný a viditeľný účinok má maďarská škola a maďarská hranica etnografická na reč Slovákov. Už po krátkych rozhovoroch mohol som zistiť, že mladí Slováci, ktorí chodili do maďarskej školy, v podstate tak vyprávajú ako starší Slováci. I starí i mladí povedia sem-tam maďarské slovo, zvlášte keď uvodia reči cudzích osôb (na pr. „fiam") alebo keď uvodia názvy úradov („szolgabiró" atp.), ale v podstate, syntakticky ... *je ich reč nie maďarskejšia ako kdekoľvek v striedku slovenskom.* Túto skutočnosť som zistil ešte na viac miestach etnografickej hranice slovensko-maďarskej, najmä vo vrave Starotekovčanov, a tieto skúsenosti ma utvrdily v presvedčení, že sa maďarské (i nemecké) živly do reči Slovákov nedostaly shora (z kníh, z reči maďarských alebo pomaďarčených statkárov, úradníkov atď.), ale bezprostredne od Maďarov (Nemcov), ktorí sa do etnografického telesa slovenského vtopili. Vo Vrábľoch jeden šuhaj, asi 17-ročný, ktorý chodil do školy maďarskej a ktorý vedel dobre po maďarsky, keď som sa mu divil, že práve tak bez maďarských prídavkov vypráva po slovensky ako ten starší človek, ktorý pri ňom stál a ktorý po maďarsky nevedel, usmial sa a povedal: Veď po slovensky nemôžem inak vyprávať ako druhí Slováci. Keď vyprávam po maďarsky, vyprávam ako Maďari, a keď po slovensky, nemôžem inak ako Slováci, lebo by ma vysmiali...

Teda nie od etnografickej hranice maďarskej sa šíri vplyv maďarský v slovenčine. — Vyslovil som jasne svoje predpoklady o tom, ako sa vytvorily v hornom Uhorsku, v Zadunajsku, medzi Dunajom a Tisou terajšie národnostné pomery. Všade bývalo oby-

vateľstvo miešané, Maďari a Slovania. V terajšom Slovensku boli Slováci silnejší, a preto im slabší Maďari podľahli. Na potvrdenie toho uviedol som pamiatky, aké po Maďaroch ostaly v slovenčine. Rozumie sa, že je moje východisko iba vtedy odôvodnené, keď sa ono všestranne potvrdí. Ako som presvedčený o tom, že v krajoch terajšieho Slovenska bývali roztratení aj Maďari, a to od prvých počiatkov Uhorska, tak tvrdím aj to, že *južne od nich*, v severných čiastkach terajšieho maďarsko-rečového územia, od prvých počiatkov Uhorska, bývali aj Slováci, ktorí tam, súc slabší, podľahli zákonu prírody a pomaďarčili sa. Aj po nich ostaly pamiatky v reči tamojších Maďarov. Také sú:

abárol, abárolni zo slk. obariť; *agácsfa* zo slk. agáč; *aszat* zo slk. ostie; *ászok* zo slk oska; *baba* zo slk. baba (druh koláča); *babkalevél* zo slk. bobkový list; *bablona, bablonka* zo slk bablna, bablnka; *balamuta* zo slk. balamuta; *báhor* zo slk. bachor; *bocska* zo slk. bočka; *botyka, botykás* zo slk. bodka, bodkavý; *bózsik* zo slk. bôžik; *brizgál* zo slk. brýzgať; *buchnát, buchnátol* zo slk. buchnát, buchnátovať; *bukta* zo slk. buchta; *búrfa* zo slk. bôr; *buviskolni* zo slk. buvičkať atď., atď.

Nepredpojatému čitateľovi postačia už aj tieto príklady. Ešte vyzdvihnem, že slovo *cigánit* v smysle luhať, poznajú aj Palóci. Už aj z niektorých uvedených slov vysvitá, že Palóci nie zvonku, ale bezprostredne zpomedzi seba brali svoje slovenské slová, od ľudí, ktorí s nimi bývali a ktorých reč na vlastné uši počúvali; o bezprostrednosti svedčia na príklad tieto slová: *babkalevél* (bobkový list), ale hlavne takéto *preklady zo slovenčiny* svedčia o tom: enyém házam (= môj dom), mienk házunk (náš dom). Už Simonyi (Nyőr XVII, 487) poukázal na to, na pr.: heverészek *magamnak*, sétál *magának* (vylihujem *si*, chodím *si*), nézze *szi*, hozzá *szi* ide (pozrite *si*, doneste *si* sem), ott van *la* (= tam je *hľa*), Pál nagyobb Pétertől (Pavel je väčší *od* Petra), vóni csak voltam (= byť som len bol) a pod. Aj celé slová si poprekladali Palóci: „Hát az a szép mákvirág fija is holmi tót szolgállót büzlél", slovo „büzlél" je vraj špatné slovo miesto „szeret", teda preklad slovenského „obsmrdkávať okolo koho", čo je vzaté z prírody zvierat. Iný príklad: *békanyúzó* zo slk. žabykláč.

Znalec maďarského jazyka ľahko zbadá, že niektoré zpomedzi slov, ktoré som uviedol z územia Palócov, rozšírené sú v celom Maďarstve a že ich teda nesmiem použiť za dôkazy toho, že

sa na území Palócov Slováci vlievali do Maďarstva. Veľa slovenských slov poskakuje zvlášte u Maďarov medzi Tisou a Dunajom, ale vieme, že sa tam pred storočiami veľa Slovákov osadilo, ba pribúdajú bez prestania. Ale čo je hlavná vec, nesmieme spúšťať s očí, že je o slovanskej čiastke slovného pokladu maďarského dosiaľ nie prijateľným spôsobom riešené, čo doniesli Maďari slovanského so sebou a čo prijali do svojho jazyka na území uhorskom? A potom: Od ktorých Slovanov prijímali na území uhorskom? I dotiaľ, dokiaľ sa rečené otázky prijateľným spôsobom dočista dovedú, stačia zpomedzi uvedených mnou slov tie, ktorých domovom je výlučne priestranstvo Palócov. Máme i také dôkazy, ktorých silu nikto neoslabí. Nyelvőr (III, 284) zistil, že v Hontianskej, Tekovskej a v meste Ostrihome Maďari mäkčia *d, t, n* pred *i*: *pegyik, adnyi* miesto pedig, adni. Kto by pochyboval, že je to vplyv slovenský? A môže byť, že sa v hláskosloví Palócov všeličo najde ešte, čo sa dá iba zo slovenského hláskoslovia vysvetliť.

*

A teraz sa vráťme k maďarskému vplyvu v slovenčine. — Spomenul som, že som hore vypočítal len malú čiastku z toho materiálu, ktorú som sobral na objasnenie maďarského vplyvu v reči Slovákov. To opakujem. Tým, ktorí vplyv maďarský merali mierou doterajších historikov jazyka, istotne je už dosť aj terajších mojich výpočtov. Ale ja neváham vysloviť svoje poznanie, že takýchto maďarských slov, aké som vypočítoval, vlastne len málo máme v slovenčine v pomere k jej pomaďarčenosti. V predčeskej dobe Slovákov bolo pomerne viac maďarských slov v slovenčine, na príklad v listinách československých sú takéto maďarské slová: *ország* = krajina, *orsácky dom* = snemovňa, *orsácke shromaždenia* = krajinské snemy; *vármeďa* = stolica; *se rozbetezil* = onemocnel; *Feranc* z maďarčiny; *király* (doklad z roku 1577); jargaláš (z r. 1560) z maď. járkálás; *fodry* (z r. 1613) z maď. fodor; *sersám* z maď. szerszám atď. Je pravdepodobné, že by v reči Slovákov práve toľko maďarských slov poletovalo, keby nebolo bývalo doby československej, koľko ich obieha vo východných stoliciach slovenských, v ktorých Česi nemali dosť vplyvu, a najmä v stoliciach rusínskych. Tam sú bežné takéto slová: *julás, kertés, kondáš, bojtár* atď. alebo slovesá: *serzovať, felelovať, savalovať, biršagovať* atď. Československá doba svojimi českými kni-

hami a svojimi československými listmi a listinami zahatila cestu maďarským slovám do slovenčiny, ale jednako slovenčina pomaďarčovala sa ďalej, hoc aj na iných základoch. Už z listín neskoršej doby československej vidieť, že bola slovenská ústrojnosť reči slovenskej povážlivo porušená. Už vtedy sa rozprávalo slovanskými slovami po maďarsky: *čo skoro* prišiel = csakhamar eljött; už skôr času sa o tom dozvedeli = ideje korán; otec jeho je sprostý, ale syn je *zato* (maď. azért) rozumný namiesto *predsa;* prácu končili = munkát végeztek, ale naši predkovia bez pochyby svoju prácu *vršili;* nože *sa učloveč,* no = no csak embereld meg magad atď.

I z tejto pokročilej doby maďarského vplyvu uvediem tu niekoľko príkladov, toľko, aby si čitateľ aspoň približný obraz utvoril o tej sile, ktorou si horno-uhorskí Maďari, osadivší sa medzi Slovákmi, pomníky stavali v reči Slovákov:

po všetkých časopisoch ho *povláčili* (meghurczolták) = po všetkých časopisoch mu ubližovali; *zelené veci* rozpráva (zöldeket beszél) = rozpráva dve na tri; *úžitok vziať* niečomu (használt venni vminek) = zužiť niečo; zle *stoji* (rosszul áll) = zle je s ním; svoje slovo *vzal nazad* (visszavette), *tiaha slovo nazad* (visszavonja szavát), *stojí svojmu slovu* (áll szavának) = odvolal svoje slovo, zachováva svoje slovo; už je *všetkému koniec* (már mindennek vége) = už je po všetkom; *už mu je koniec* (már vége van) = už je po ňom; *na mňa vychytil,* že som to ukradol (rám fogta) = mňa obvinil, že som to ukradol; čo mu pod ruky *padlo* (a mi keze ügyébe esett) = čo sa mu do ruky dostalo; no veď som ja *s tebou pochodil* (megjártam veled) = no veď sa mne s tebou povodilo; žito *stratilo* na váhe (vesztett súlyban) = žitu ubudlo na váhe; *neodtiahne* nič od seba (nem von meg magától semmit) = neutiahne si v ničom, žičí si; aj sám *som na tom* (magam is azon — a gondolaton — vagyok) = aj sám tak myslím; nechce mi to urobiť *na vôľu* (kedvemre) = po vôli; *ruky, nohy ma oziabajú* (kezeim, lábaim fáznak) = v ruky, v nohy ma oziaba; ten pilník *nechytá* (nem fog) = neberie; sotva mu v tom niekto *chytí* (alig van hozzá fogható) = sotva sa mu v tom niekto vyrovná; *zapálil si na fajku* (pipára gyujtott) = do fajky; *napchal si fajku* (megtöltötte a pipáját) = napchal si do fajky; bol chorý, ale *je už lepšie* (beteg volt, de már jobban van) = ale *mu* je už lepšie; *znosiť niekoho* (lehordani vkit) = nabrýzgať niekomu; *je mi*

v ceste, stojí mi v ceste (utamban van, utamban áll) = zavadzia mi... a pod.

Príklady z národných povestí:

Starší brat Janko mal veľkú vôľu k hudbe a maliarstvu, nuž sa oddal do toho, a *pod krátkym časom* (rövid idő alatt) naučil sa pekne hrať aj maľovať...

Keď Peter chodil *po širokom údolí* (a siralom völgyében).

V mojej krajine bol dakedy *vrch chlebu* (a kenyérnek szine), ...pred časy bola táto krajina *vrch vínu*.

Toto ti je voda na môj mlyn, pomyslel si náš vedomec, *sobral svoj šiator* (felszedte sátorát = pobral sa) a poď za chýrom do ďalekej krajiny.

No keď ste ma takto *hor vychovali* (felneveltetek), teraz už pôjdem do sveta.

Kde bol, kde nebol, bol raz jedon kráľ (Hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy király). Po slovensky je to takto: *Kde bolo, tam bolo*...

Tu chcem ešte vyzdvihnúť niekoľko takých maďarizmov, s akými sa pri každom kroku stretávame, také sú všetky slovesá s *ta* (po maďarsky *oda* = nem. *dahin*): až len voliako *ta* nepomreli (ha csak valahogy *oda* nem haltak, *oda* nem vesztek), žijú až podnes. Pov. slov. 256. Často sa prekladá týmto *ta* maďarská predpona slovesná *el-*: už sa len volajako *ta* vyživíme (*el*-élünk), *ta*-jdiže mi s očí (ugyan menj *el* a szemem elől).

MUDr. *P. Halaša:*

PRÍSPEVOK K TERMINOLOGII RASTLÍN.

(Pokračovanie.)

Alliaria Andrz. (erysimum alliaria L.)

cesnaková zelina (Bk), hulevník cesnokový, cesneková zelina (Rs), rancesnek, cesnáčik (Hy), rancesnek, rančesnek (Rr), cesnáčik, hulevník cesnakový (Ky), cesnáčik (Ha), rančesnak (Ný); — *č.* česnáček, hulevník cesnekový, česnečina, *ch.* češnjača, lučac, p. czosneczek, *r.* česnovica, česnak ljesnoj, oslinaja, trava, *m.* kányazsambor, hagymalapu, hagymázfű, *n.* Läuchel, Waldkonoblauch, Lauchkraut, Ramsel.

Allium L.

cesnak, cesnek (Bk), luk, česnek (Pč), cesnok (Fy), česnek, cesnok (Rs), cesnek, česnek, česnak (Hy), česnak (Tý, Ný, Ms), cesnak (Hža, Ha, Tu, Zv); — *č.* česnek, luk, *ch.* češnjak, česan, luk, *p.* czosnek, czostek, łuk, *r.* česnok, luk, *m.* foghagyma, *n.* Lauch.

a. ascalonicum L. — orechowec, orešec, oslích, šarlotka, vlčá i oreškowá cibulka (Bk), orešec, orechowec (Pč), orešec, ošlejch, šalota, šarlota (Rs), orechovec (Hy), orešec, kotiarka (Ba); — *č.* ošlejch, šalota, šarlota, ořechovec, ořesec, *ch.* ljutika, kozjak, *p.* oszloch, szalotka, *r.* šalot, šarlot, njemeckij luk, *m.* mogyoróhagyma, *n.* Schalotte, Eschlauch.

a. cepa L. — cibula, cebula (Bk), cibula (Fy, Rs), cibuľa (Hy, Ld, Sy, Ky, Ha, Ný), cibuľa červená i kuchyňská, židovská slanina (Ms); — *č.* cibule kuchyňská, *ch.* kapula, crvenac, crljenac, crveni luk, *p.* cebula, *r.* lukovka, lukovica, rjepčatyj luk, cybulja, *m.* hagyma, *n.* Zwiebel.

a. Moly L. — luk (Rs).

a. porrum L. — por, wlaski cesnak, poľní cesnak (Bk), por (Pč), česnek-pažitka, orešovec, por zahradní (Rs), púr (Hy), bora (Ba), pór, orechovec (Ms); — *č.* pór, puri, luček, *ch.* porluk, pras, *p.* por, łuk drobny, łuczek, *r.* porej, pyrejnyj česnok, ispanskij česnok, *m.* párhagyma, póré, *n.* Porree, spanischer Lauch.

a. sativum L. — česnek obecný (Rs), česnak kuchynský (Ky, Ný), česnak strúčkový (Ms); — *č.* česnek kuchyňský, *ch.* češnjak sjevni, *p.* czosnek pospolity, *r.* česnok ogorodnyj, *m.* közönséges foghagyma, *n.* Knoblauch.

a. schoenoprasum L. — pažítka (Bk, Pč), řezanec, pažítka (Rs), pažítka (Hy, Sy, Ný), pažitka (Tý), pažítka, šnitlink, luk, lúčok (Ms), húteľ, húteľka (Sk); — *č.* pažitka, šnitlík, luček, *ch.* drobnjak, vlašac, *p.* łaczny-biely i słodki czosnek, tatareczka, *r.* melkij luk, rjezanec, *m.* metélőhagyma, pázsitka, *n.* Graslauch, Schnittlauch.

a. scorodoprasum L. — hadowec, hadí česnak (Bk), česnek zubatý, hadí cesnok, ořešec (Rs), orechovec (Tý), česnak zubatý, orechovec (Ný); — *č.* ořešec, *ch.* zmijin češnjak, *p.* rokambul, plodziszek, *r.* zmievik, *m.* sáshagyma, törökhagyma, *n.* Rocamble, Schlangenknoblauch.

a. ursinum L. — planí cesnak (Bk), česnek planý (Pč), česnek medvědí-vlčí i psí, výbolen (Rs), česnak medvedí (Ný), cesnak vlčí i psí (Ba); — *č.* česnek medvědí i cikánský, *ch.* češnjak medvjedi, *p.* czosnek babczy-psi i niedźwiedzi, *r.* medvježij česnok, čeremica, čeremšica-trava, *m.* medvehagyma, *n.* Bärenlauch, Hundslauch, Zigeunerlauch.

a. victoriale L. — česnek-děvaterník, hadovník, hadí česnek, devatero odění (Rs), hadia i horská cibuľa (Ms); — *č.* česnek hadí, devatero koření, odění p. Ježiše, chlupač, *ch.* balučka, *p.* plodiszek, *r.* dlinnyj luk, *m.* kigyóhagyma, *n.* Mäuselauch, lange Siegwurz. Alpenknoblauch.

Allosurus v. Cryptogramme

Alnus Tourn.

jelša, jalš, jalša, olša (Bk), wolše (Pč), olše, jelša, jelcha, olša, olcha (Rs), olša, jalša (Hy), jelša, jelcha, olša (Ky), jelša (Ha, Ný), olša, jeľša, olcha, jelcha (Ms), jelša, jalša (Zv), — *č.* olše, volše, jelše, jelcha, *ch.* jalša, jova, *p.* olsza, olcha, *r.* oľcha, *m.* égerfa, beregfa, *n.* Erle.

alnus incana DC. — olše-lipalíska, lipalieska (Rs), lipalieska (Zs), jelša sivá (Ný).

Alopecurus L.

liščin ocas (Bk), muchar, mušec (Pč), mušec (Rs, Zs, Ha), mušec, psiarka, chvostavec (Hy), mušec, psiarka (Tý), psiarka, liščí chvost (Ky, Ný), hubovník, štetina (Kl); — *č.* psárka, ocáskovec, liščí ocas, *ch.* repak, *p.* lisi ogon, dzianowid, *r.* lisochvost, lisij chvost, glašnik, *m.* ecsetpázsit, komócsin, rókafark, *n.* Fuchsschwanz.

Alsine v. Minuartia

Althaea L.

proskurník (Pč, Rs, Ha), preskiernik, preskurník (Ms); — *č.* proskurník, *ch.* sljez, *p.* ślaz wysoki, zygmarek, *r.* proskurnjak, prosvirnjak, velikij sliz, *m.* ziliz, varjumák, varjufű, dinnyefű, mahola, *n.* Stockmalve.

a. officinalis L. — bílí i wisokí slez (Bk), proskurník léční, sliez, biely sliez (Rs), slez (To), slez biely (Ky), ibiš (Tý), ibiš lekársky (Ný), sliez liečivý, ibiš, ajbiš, lajbiš, sliez biely (Ms), hybišok (Hv); — *č.* proskurník lékařský, ibišek, *ch.* sljez bjeli, *p.* ślaz lekarski, *r.* proskurnjak aptečnyj, zin-

zivej, *m.* orvosi ziliz, hibik, fehér mályva, *n.* Eibisch, Eibischkraut.

a. rosea Cav. — slez wisoki (Fy), slez, slezová ruža (Hy), slez ružový, hrudničník srieňový (Ky), slezová ruža (To, Ný), slez (Tý), topolovka (Ba), sliez stĺpový, stĺpová ruža, topoľová ruža, sliezová ruža, sliez záhradný (Ms), stĺpová ruža (Tu); — *č.* proskurník růžový, topolovka, slezová růže, pople, *ch.* sljezova ruža, *p.* róża ślazowa, topolówka, *r.* proskurnjak rožovij, krasnaja roža, *m.* mályvarózsa, topolyrózsa, *n.* Stockrose, Pappelrose, Rosenmalve.

Alyssum L.

tařice, tarica (Rs), tarice (Pč), tarica (Hy, Ný), tarica, besnič (Ky), turica (Ha); — *č.* tařice, *ch.* tarica, *p.* sadliczka, *r.* torica, buraněk, ikotnaja trava, *m.* ternye, *n.* Steinkraut, Schmerwurz, Bergberufskraut.

(Pokračovanie.)

Ján Mihál:

ZO SLOVENSKÉHO PÁDOSLOVIA.

(Pokračovanie.)

k) Datív môže byť prívlastkom, na pr.: Predal som si štyri volky *mojej žene na čepec.* Výb. Ľ. P. 80.

l) Datív predložkový.

Predložka *k* s datívom označúva predmet, na ktorý smeruje slovesný dej; dej nemusí predmet zasahovať, stačí smer, na pr.: „. . . a jednu ruku pridvihol trocha *k oku,* ako by na pozdrav". Taj. II, 5; Cesta všade prázdna, ľudia utiahli sa *k zakúreným pe*ciam, chlapcov nevidno. Kuk. VII, 91; On sa bol takto v lete ožeňil a ja potom na jeseň prišiel som *k nemu* za paholka. Taj. II, 6; Prisadli sme *k večeri* . . . Taj. V, 32; Veď nám on povie, keď príde *k sebe.* Jégé, Šangala 114.

Predložka *k* s datívom býva tam, kde by mohol byť čistý datív bezpredložkový, na pr.: A myšlienky vrátily sa *k rozhovoru,* ktorý počul pri vrátach. Kuk. VII, 24; „. . .lebo druhá polovička nechcela *k mäsu* ani privoňať." Taj. II, 63.

Predložka *k* s datívom označúva to, čomu sa voľačo ešte pridáva, na pr.: *K tomu* jeho vľúdnosť ku každému. Zech. Maša 12; *K tomu* ešte žena na novo k pôrodu pracovala. Súp. I, 196.

Predložka *k* s datívom vyjadruje čas, ktorému sa približuje dej, na pr.: Zmráka sa, stmieva sa, *k noci* sa chýli. Kras. Výb. 21; Ťažkou tou rečou pripli sa Ráztočania *k minulosti*. M. U. Hmly 20; „... ona nás všetkých *k poludniu* povolala. Mat. I, 80; Čakajteže ešte *k jeseni* — azda sa, azda premení. Podj. Bal. 105; *K polnoci* strhla sa s loža. Hv. VI, 74.

Predložka *k* s datívom označúva to, k vôli čomu sa dej podniká, na pr.: I ja som bola s rečou *k tebe* pripravená. Mat. I, 100; Lenže nie tak pre dosavádno som začal písať, ako *k vôli tomu*, čo bude nasledovať. Taj. III, 95; Rhédey pokrútil hlavou nad takouto prichylnosťou *k peniazom*. Jégé, Šangala 114; Chce ju pohnúť *k veľkodušnosti*. Kuk. II, 60.

Predložka *k* s datívom značí to, k čomu voľačo má istý vzťah, na čo sa vzťahuje prívlastok alebo prísudok, na pr.: Býval zadumaný, nechutný a trápil sa bez vôle, bez chuti *k čomukoľvek*. Taj. IV, 29; Líškal sa hladolet *k chutnej* na tanieri lakôtke, spoj sa, milá, so mnou, tak oba jedno budem. Sl. I, 122.

Predložka *po* viazala sa kedysi s datívom, ale dnes máme z tejto väzby len zvyšky, ktoré značia spôsob, na pr. potichu, po skúpu, po tenku.

Predložka *proti* s datívom označuje pôvodne miestny pomer dvoch vecí, z čoho potom sa vyvíja význam priateľstva — odporu a význam porovnávací, na pr.: Skoro som nevedel, čo Macovi *proti tomu* namietnuť. Taj. II, 7; Ale ich pošmýkal po vlasoch, najviac *proti srsti*. Kuk. VII, 63; Ale našly sa duše, ktoré i *proti prísnemu* zákazu odhodlaly sa ísť ku chorým. Vans. Ako 63.

Vzťah miestny vyjadrujeme teraz už skoro výlučne len predložkami *oproti* a *naproti*, ba Stanislav (cit. 419) udáva ešte predložku *doproti*, na pr. *xoťe oproti ocovi, bíva oproti nám, doproti nám kosí, naproti zahrađe mám lúku, seďeu naproťi mňe, naproti mlinu zme bívali*. Stan. cit. 419.

L o k á l je pád na vyjadrenie miesta, na ktorom je dajaká vec alebo sa voľačo deje. Vo všetkých slovanských jazykoch sa stratil bezpredložkový lokál. Porovnaj: K. H. Meyer, Der Untergang der Deklination im Bulgarischen (str. 34) a taktiež Miklosich, V. Gr. d. sl. Sprachen IV, 636.

Isté zvyšky bezpredložkového lokálu máme v slovenčine v príslovkách, na pr. *zle, dobre, hore, lani* a pod.

Lokál s predložkou *na* býva náhradou za vyhynuvší čistý lo-

kál, na pr.: Visel *na učiteľstve* ako klinec na stene. Taj. II, 140; Sedela *na trlici,* ako keď si chlap vysadne na koňa. Kuk. VII, 77; „... ktosi otvoril dvere *na pitvore*". Taj. II, 66; „... keď si bolí *na žliebku* po vodu". Taj. XII, 56.

Predložka *na* s lokálom označúva miesto, na ktorom dačo je, na pr.: „... smutne vtáčik spieva *na blízkej skoruši*". Kráľ, Kyt. 63; Chlapci sa poradili, zastali *na jednej zákrute* ... Kuk. VII, 99; „... že chutnejší chlieb *na slobode* ako koláč v službe". Taj. II, 60.

Predložka *na* s lokálom býva vo výrazoch povetrnostných, etických, kauzálnych, na pr.: Veď ono ich mnoho pomrzne *na takejto zime*. Kuk. VII, 108; „že Niko je ako *na tŕni*". Kuk. V, 87. „... *na vine* tomu ktože je". Taj. II, 160; Ona je nie *na vine*. Kuk. V, 128; „... keby ja bol čomu *na vine*". Kuk. V, 167; „záleží *na tom*". Kuk. IV, 150; Ty ich budeš mať *na svedomí*, ty. Kuk. V, 19. Predložka *na* s lokálom býva pri slovese *pomstiť sa*, na pr.: Zadivili sa, keď počuli, ako Sedmík chytil Okolického v slame a ako sa ľud *pomstil na ňom*. M. U. Bič II, 231; *Vypomstil sa na svojom* protivníkovi. Tvrdý, Slov. 374.

Predložka *na* s lokálom označúva čas, v ktorom sa spĺňa slovesom vety vyjadrený dej, na pr.: *Na svite* štebocú lastovičky ... Kuz. I, 116; „aké neresti a jaké radosti jej ešte nastávajú *na sklonku života*". V. P. Tóth, Kr. žena 28; *Na mrkaní* na príklad... Kuk. Črty I, 142.

Predložkou *na* s lokálom vyjadrujeme spôsob a vec ako prostriedok istého deja, na pr.: „kde biskupa Moysesa Slováci *na rukách nosili*". Taj. IV, 22; „mu dovolil *zapiskať na tej píšťalke*". Súp. I, 162; Nebol už teda súci ku koňom, a potom i roky prichodily, prišlo mu robiť *na koňoch*. Taj. II, 11; Macko v peci *škvrčal* ako cigán *na base*. Taj. II, 66: Učiteľ *na palcoch kradol sa* podstením. Kuk. VII, 72; Začali *zvoniť na veľkom zvone*. Taj. II, 8; Cigán *zašramotil na husliach*. Kal. Rešt. 95; Gajdoš *preberal na gajdičkách* až milá vec. Mat. I, 147; Za nimi *ťahá* počerný Pišta *na husliach* poštiepaných, ... Sl. II, 179; Už som *pracoval na účtoch*. Vaj. L. T. 35.

Z uvedených príkladov jasne vidíme, že v slovenčine treba hovoriť a písať len: *hrať na niečom* a nikdy nie „hrať na niečo".

Predložka *na* s lokálom označúva príčinu alebo dôvod deja, na pr.: Na svojom a svojich žiakov krasopise si skutočne zakladať ako *na máločom*. Taj. II, 100.

Predložka *na* s lokálom označuje to, vzhľadom na čo dávame do vety prívlastok alebo voľme prísudok, na pr.: *Majte sa* však *na pozore*, nedodržať príkaz matky. Hv. VII, 5; Ten tu *na pomoci bude*. Hv. VII, 10; Tak *sa triasol na tele* Martin, ku bratom pritúlený zprava, Hv. VII, 33; *„na pozore sa budeš mať"*. Hurb. Olej. 12; *„na hotovom groši sa jej polepšilo"*. Taj. I, 46.

Složená predložka *naprostred* s lokálom znamená stred miesta, kde sa stáva dej, na pr.: O chvíľu už stoja *naprostred izbe*. Šolt. Deti I, 38; *Naprostred lúke tej* preto viac nestojí. Hv. VII, 62; *Naprostred chodníčku* rozmajrín štepila, rozmajrín štepila a slzy ronila. Kráľ, Kyt. 24.

Predložka *o* s lokálom vyjadruje čas, na pr.: Po iné večery *o tejto hodine* už bývali v posteli. Kuk. VII, 71; *O Vianociach* už nevládal ani okolo statku. Taj. II, 14. Keď stál *o trhu* na rinku . . . Kuk. VII, 42; Do srdca ti píšem *o poludní šerom* . . . Ráz. Kam. 5; Keď som pásol na poľani, pozaspal som *o svitaní*. Chal. Výb. 35; *O fašiangoch* mali už Čvrlíkovci všetky kúty humna vymetené. Taj. I, 118; Pán Jonáš Kelnický sedí na lavičke pod pecou, hoci nie je zima, ale práve *o Jakube*. Kuk. VII, 3.

Predložka *o* s lokálom označúva predmet, na ktorý sa vzťahuje činnosť slovesná, býva pri slovesách: počuť, skúsiť, hovoriť, vedieť, učiť a pod., na pr.: Nemal som dosiaľ hlasu, nevidel som iba jedny voľby a preto mám *o voľbách* málo skúseností. Taj. III, 5; *„o potrebách* slovenského ľudu vie toľko ako hluchý *o hudbe*. Taj. II, 53; Ale Samko nechcel *o tom* ani počuť. Taj. I, 65; Ja som *o takom* sneme ani nechyroval. Kuk. VII, 32; Učil *o veciach, o akých* sa teraz učiteľom pre maďarčinu ani snívať nemôže. Taj. II, 100; *„o tom sme* sa nenazdali". Kuk. VII, 47; I radili sa ma, či *neviem o nejakom*. Kuk. II, 52; *„o reštavrácii* sa rokovalo". Kal. Rešt. 69.

Predložka *o* s lokálom vyslovuje príčinu duševného stavu, na pr.: *O ostatných* by nedbala, ale . . . Taj. II, 54; *„o kone* sa netrápil". Kuk. XI, 167.

Predložkou *o* s lokálom vyslovujeme príčinu konania, na pr.: „aby som zabudol *o ťažkej nevoli*". Botto, Jánošík 27.

Predložka *o* s lokálom udáva prostriedok a príčinu, vše aj sprievodné okolnosti, na pr.: *O hlade, o smäde* ťažko Boha chváliť, keď nemáš, čo užiť . . . Národná; Kráča slnko, mdloba v líci, ani starec *o palici*. Podj. Bal. 31; Došiel *o palici* rovno do rodnej,

biednej podhorskej dediny. Taj. IV, 73; *„o tom chlebíčku* šli už po tej hore". Súp. I, 189; „Zavrel ju do biednej chyžky *o vode* a chlebe." V. P. Tóth, Kr. žena 148.

Predložka *o* s lokálom býva vo výraze *„sám o sebe"*, ale za lat. sua sponte je výraz *„od seba"*, ako to čítame už v zápise slovenskoľupčianskeho Protocolu z roku 1632: *„že to sam od sebe nemlovil"*.

Predložka *o* s lokálom označuje to, čím je voľačo opatrené, na pr.: Do každej taligy *o dvoch ohromných kolesách* zapriahli sme po koni. Kuk. Črty I, 130; A potom si musela i pomyslieť, že ju Cedilková vzala do služby *o jednej sukničke*. Taj. I, 46; „stolice sú v jednom kúte a kreslo *o kolieskach* v druhom". Kuk. IV, 92.

(Pokračovanie.)

ROZLIČNOSTI.

Stachanovci. — Podľa Rusa Stachanova menujú stachanovcami tých robotníkov, ktorí sa vykážu mimoriadnymi výkonmi. Pravda, naši novinári mali by vedieť, že v slovách *stachanovec, stachanovci* píšeme malú počiatočnú literu, keďže nejde o príslušníka rodu Stachanovcov, ale o nasledovníkov Stachanova. V písme rozlišujeme *Štúrovci* (príslušníci rodiny), *štúrovci* (nasledovníci, privrženci Ľudovíta Štúra).

Jeden, jedného. — Genitív od slova *jeden* je *jedného*, a nie „jednoho", ako často vídať nielen v časopisoch, ale aj v knihách.

Pohrab-pohreb. — Naozaj nechápeme, prečo Národnie noviny opúšťajú svoju rečovú tradíciu a píšu „pohrab" namiesto zaužívaného tvaru *pohreb*?

Fronta-front. — Podľa Pravidiel slovenského pravopisu možno písať *front* i „fronta". V slovenčine zaužívanejšie je slovo *front*, preto tvar ženského rodu „fronta" môžeme celkom dobre vynechať.

Cajchovať, cajchovný úrad? — Už Bernolákov Slowár odsudzoval slová cajch, cajchovať (str. 163) a odporúčal slovenské slová znak, značiť. Keďže štátny „cajchovný úrad" značkuje tovar a rozličné predmety, dobre by bolo vychodiť od slova *značka*. Potom „cajchovať" bolo by *značkovať* a „cajchovný úrad" *značkovací úrad*.

Obdržať odpoveď-dostať odpoveď. — V Slovenskej reči upozornili sme už viac ráz na sloveso „obdržať", ktoré odsudzujú i

Pravidlá slovenského pravopisu, kde na str. 199 je poznámka: „obdržať list = správne *dostať list*". Slovo „obdržať" je doslovný preklad z nemčiny, no my ho nepotrebujeme, lebo sloveso *dostať* nám úplne dostačí.

Odnášať sa na niečo? — Namiesto výrazu „odnášať sa na niečo" odporúčame *vzťahovať sa na niečo*, lebo tento výraz má oporu aj v podstatnom mene *vzťah*.

Prádlo-bielizeň. — Naši prední spisovatelia píšu *bielizeň*. Toto slovo odporúčajú aj Pravidlá slk. pravopisu, no v našej novinárskej slovenčine často stretáme slovo „prádlo", ktoré spisovná reč naozaj nepotrebuje.

Protež-plesnivec. — Zo škôl sa šíri do hovorovej slovenčiny slovo „protež", ale slovenčina ho nepotrebuje, lebo tam, kde rastie na Slovensku, má pôvodné pomenovanie *plesnivec*, ktoré uvádza i P. Tvrdý v Slovenskom frazeologickom slovníku.

Bojácny-bojazlivý. — Ako známo, v spisovnej reči po spoluhláske *j* zpravidla nebýva dlhé *á*. To platí aj o slove „bojácny", ktoré len v ostatnom čase dostáva sa i do reči našich dobrých spisovateľov, hoci slovenčina ho nepotrebuje, keďže má staré zaužívané slovo *bojazlivý*.

Drzún? — Naozaj nemôžeme súhlasiť s tým, aby nové slová „drzý, drzosť" vytískaly všeobecne známe slovenské slová *bezočivý, bezočivosť*. Rozumie sa, nepotrebujeme ani slovo „drzún", keďže miesto neho máme slovo *bezočivec*.

Pokánie. — Často vídať toto slovo s krátkym *a*: pokanie, čo je nesprávne. Sloveso *kajať sa* jasne naznačuje, že v slove *pokánie* dlhé *á* je náležité, bo vzniklo stiahnutím *-aja-* v *-á-*, teda pôvodné „*pokajanie*" zmenilo sa na *pokánie*.

Bázeň? — Popri pôvodnom slove *bojazlivosť* nie je zriedkavé ani novoprijaté slovo *bázeň*, ktoré si obľúbili najmä naši básnici. Azda básnická slovenčina nevyhnutne potrebuje dvojslabičné slovo „bázeň" práve pre jeho krátkosť, no do spisovnej prózy nemali by sme ho prenášať.

Mlhovina, zamlhovacie cvičenie? — V druhom vydaní Štúrovej filozofie od dr. S. Osuského (na str. 14) našli sme takúto vetu: „Pri takýchto posudkoch pýtal som sa seba, či všetci štúrovci, ktorí niečo filozoficky pracovali, *mlhoviny tvorili*, blúznili a či všetko je mlhovina, blúznenie?" Veru, nepáči sa nám slovo „mlhovina", o ktorom sme už v Slovenskej reči písali, že nevyho-

vuje spisovnej reči, v ktorej niet tvaru „mlha", a tak ani v odvodených slovách nesmie byť kmeň „mlh-", ale iba *hml-*, bo za správny uznáva sa len tvar *hmla*. Namiesto „mlhovina" máme *hmlovina*. — Nedávno v článku o protileteckej obrane čítali sme výraz „zamlhovacie cvičenie". Zas nedobré slovo. Po slovensky je *zahmliť, zahmlievať, zahmlievacie cvičenie*. — Znova upozorňujeme aj na slovo *hmlistý*, ktoré často ustupuje pred neslovenskými tvarmi „mlhavý", „mlžný" (Osuský 164).

Rojko, »snílko«. — Slovo „snílko" darmo by ste hľadali v Pravidlách slovenského pravopisu alebo v Tvrdého slovníku, niet ho tam. Ale Pravidlá i Tvrdý poznajú slová *rojko, rojčiť*. Otázka je, ktoré slovo je lepšie: *rojko* alebo *snílko*. Slovo *rojko* je zaužívané a má oporu aj v prídavnom mene *rojčivý* a v slovese *rojčiť*, oproti tomu „snílko" je nové slovo, nemá opory v odvodených slovách a okrem toho nie je isté, či má byť v ňom dlhé *í*, keďže v slovenčine niet slovesa „sníti", ale len *sniť*. Nuž najlepšie bude, keď ostaneme pri slovách *rojko, rojčiť, rojčivý*. Poznajú ich naši prední spisovatelia a patria do ustálenej časti spisovného slovníka, ktorým bez príčiny neslobodno hýbať.

Osadiť sa, usadiť sa. — Vraj „Germáni sa *u*sádzali na prázdnych priestoroch". Tak je to nie dobre po slovensky. Slovák presne rozlišuje slovesá *osadiť sa* a *usadiť sa*. Na Slovensku máme *Osady*, ktoré založili *osadníci* a *osadníčky*, čo *sa* na niektorom mieste *osadili*. Americkí Slováci majú *cirkevné osady*. — Proti tomu *usadiť sa* značí *sadnúť si*. I v spomenutej vete malo stáť: Germáni *sa poosádzali* na prázdnych priestoroch. — Už v Bernolákovom slovníku jasne sa rozlišujú slová *osadiť sa* a *usadiť sa*. Výraznosť a bohatosť reči si žiadajú, aby sme zachovávali rozdiel medzi predponami *o-* a *u-*. Nehovorme a nepíšme: „U nás sa usadil nový lekár", lebo správne je iba takto: *U nás sa osadil nový lekár*. — Pravda, dobre je: *Naši hostia sa usadili*.

Ač = hoc, hoci. — O spojke *ač* písali sme už niekoľko ráz v Slovenskej reči a dokázali sme, že v slovenských nárečiach, kde ona žije, má význam *ak*, a nie *hoc*. No tak sa zdá, že niektorí naši spisovatelia nemôžu sa akosi rozlúčiť so spojkami *ačkoľvek* a *ač*, na príklad v Osuského diele Štúrova filozofia (45, 75, 113, 153, 167) našli sme niekoľko dokladov na spojku „ač", na príklad na str. 26: „Nevenovali sa tak jeho logike, . . . , ač i toho stopy sú u nich." Tu namiesto spojky „ač" malo byť *hoc*. (Porov. môj článok:

O spojkách *ač* a *ačkoľvek*, Slovenská reč I, 193—5, kde sú podrobné dôkazy, že namiesto týchto spojok treba písať *hoc, hoci, čo aj.*) — Rozumie sa, nedobré je „ačpráve" (Osuský 108, 126, 138, 173, 207, 237) i „ačkoľvek" (tamže 174, 175, 236).

Záležať na niečom. — Hovoríme *leží na niečom* a podľa toho aj *záleží na niečom.* No pri slovese *záležať* začínajú už písať „záležať od niečoho", a to podľa slovesa *závisieť od niečoho,* kde predložka *od* je správna. Chybná väzba „záležať od niečoho" preniká nielen do novinárskej slovenčiny, ale aj do vážnych vedeckých diel, tak na príklad S. Osuský (Štúrova filozofia, str. 90) píše: „. . . v obci všetko má záležať od jednotlivcov", hoci správne by bolo: v obci všetko má *záležať na jednotlivcoch.*

-li. — Opytovacie slovko *-li* je cudzie spisovnej slovenčine. Stretáme sa s ním kde-tu v náboženskej poezii, prípadne v starších básňach, kde je archaizmom, lež pre spisovnú prózu nie je súce. A jednako v spomenutom diele Osuského býva veľmi často, na príklad: Odhliadneme-li (30), Obmedzíme-li (74), Srovnáme-li (75), chceme-li (119), ponímame-li (119), prenášame-li (120), Skúmame-li (146) a pod. V terajšom jazyku pociťujeme vety s opytovacím slovkom *-li* ako cudzoty. Hovoríme a píšeme: *ak možno, ak chceme, ak skúmame* ap., a nie „možno-li", „chceme-li", „skúmame-li".

Čili = čiže. — To, čo sme povedali o opytovacom slovku *-li,* platí aj o slove *čili* (u Osuského na str. 69, 88, 102, 112, 120, 122, 135, 142, 144, 190 a inde). Dávame prednosť slovu *čiže,* ktoré je v živej reči bežnejšie.

Rysy = črty. U Osuského čítame: „hlavné rysy" (36), „v hlavných rysoch" (66). Slovo „rys" celkom nepotrebne vytiska domáce slovo *črta.* Hovoríme: *hlavné črty, v hlavných črtách.* Podobne nemôžeme uznať ani slovo *narysovať* (tam, kde sa nevzťahuje na rysovanie v geometrii). V Osuského vete „vo veľkých črtách narysoval" (109) zamenili by sme slovo „narysoval" slovom *naznačil.*

Cudzie slová na -izmus. — Jedným z najstarších latinských slov na *-izmus,* ktoré sa dostaly do ľudovej slovenčiny, je *katechizmus* (v takomto tvare ho má aj Bernolákov Slowár, str. 913). Ľudová reč slovenská v slovách na *-izmus* neodstraňovala priponu *-us,* a to pravdepodobne preto, že by bola vznikla ťažkovyslovitelná skupina *-zm* na konci slov. Pravda, niektorí spisovatelia

už od čias Štúrových písali zjednodušene *-izm* a iba Czamblova Rukoväť a v súhlase s ňou i Pravidlá slovenského pravopisu kážu písať *-izmus*, a nie „-izm". No tvary typu „demokratizm" a pod. podnes nevymizly. Možno ich počuť na príklad v rečiach dr. M. Hodžu, ba kde-tu aj v jeho starších spisoch. Posledne našli sme mnoho dokladov v Osuského Štúrovej filozofii, na pr.: panteizm (31), mechanizm, chemizm, organizm (32), panslavizm (179), demokratizm (202), patriotizm (82, 190), optimizm (99, 149, 184), idealizm, konzervativizm (99), fetišizm (116) a pod. Popri týchto tvaroch na *-izm* Osuský píše aj správne: absolutizmus (99), panteizmus (127), ortodoxizmus (113) a pod. — V spisovnej češtine uznávajú sa teraz dvojtvary na *-izmus* a *-izm*, pričom dáva sa prednosť tvarom na *-izmus*. — Ale ako má byť v terajšej slovenčine? Máme uznať oprávnenosť dvojtvarov; a ak nie, prečo sú tvary na *-izm* neznesiteľné? — Odpoveď je ľahká. Slovenčina nepozná samohláskové *-m* na konci slov. Proti českému *sedm, osm* máme *sedem, osem*, kde *e* pred *m* vzniklo druhotne, a to preto, aby v slovenčine nevzniklo samohláskové *-m* na konci slov, ktoré sa ťažko vyslovuje. Aj v češtine vznikly sprievodné samohlásky v tvaroch *sedum, osum*.

V hláskovej štruktúre slovenských slov tvary typu „idealizm, demokratizm" a pod. sú priam také cudzie, ako keby sme hovorili a písali „kôpr, vietr, kmotr, niesl, piekl" namiesto *kôpor, vietor, kmotor, niesol, piekol* a pod. V štúdii Príspevok k dejinám slovenčiny (str. 63—71) uviedol som dôvody a príčiny, ktoré svedčia o tom, že ústrojnosť nášho jazyka už od zániku jerov, teda od 10. storočia, sa líši od češtiny, kde na konci slov vznikly samohláskové *r, l, m*, lež v slovenčine nie.

Tvary na *-izm* boly by v slovenčine oprávnené, keby sme mali „sedm, osm", ale keďže týchto tvarov niet, musíme sa rozhodne vysloviť proti tomu, aby sa do spisovnej slovenčiny prenášaly zjavy, ktoré sú cudzie hláskovej ústrojnosti slovenských slov. Správne sú teda len tvary na *-izmus*, ako sa už vžily. Písať a hovoriť treba: *optimizmus, fetišizmus, absolutizmus* a pod., a nie „optimizm, fetišizm, absolutizm" a pod.

Za redakciu zodpovedá Henrich Bartek.
Vydanie Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine.
Tlačil Kníhtlačiarsky úč. spol. v Turčianskom Sv. Martine.